

דין ריבוע התפילין - סעיף ל"ט

גמ' מנחות ל"ה. תנא תפילין מרובעות וכו'

שיטת רש"י שעיקר הריבוע הוא בבתים ובמושבן עי' שטמ"ק או' י', ובביאור מימרא דר"פ בתפרן שישמור בתפירתן את ריבוע הבתים והתיתורא שלא יכווצו [וחידושא דר"פ דלא נימא דכיון דכל הבית מרובע לא אכפ"ל במאי דמתעגל למטה כן נתבאר בדברי הביה"ל ל"ב סעי' ל"ט ד"ה שצריך].

עי' רא"ש סי' ט', פרמ"ג משב"ז ל"ב ס"ק ל"ג דלרש"י אין יוצא התיתורא חוץ לבית ולכן לא הזכיר ריבוע בתפירה, ועין במרדכי ד"ה אמר רב חנינא ובביאור הגר"א אות צ"א דרש"י לשיטתו שהתיתורא היא מעור אחד של הבית.

שיטת תוס' שדין ריבוע הוא בתפירות וכ"ה בתוס' מגילה כד: ד"ה ובתופרן בשם ר"ת, עי' מרדכי ד"ה תנא תפילין מרובעות, ועי' עולת תמיד אות מ"ט, ר"מ פ"ג הל' א' והל' י', בה"ל ד"ה בתפרן.

מה בא להוסיף באלכסון עי' רש"י ד"ה ובאלכסון, וברא"ש הל"ק ס"ט שביארו דבאלכסון החידוש שלא יהיה מלבן, ועיין בבעל העיטור הל' תפילין ש"ר חה"ג דדייק דריבוע ארוך כשר וכ"כ בשלטי גיבורים ז: אות ג' בשם ריא"ז.

ועי' ב"ח סי' ל"ב סעי' כ"ד ובפרישה אות מ"ב ובפרמ"ג משב"ז ס"ק ל"ג דלא מועיל צורת מעוין.

מה החידוש באמגוזא רש"י ד"ה כאמגוזא, רש"י מגילה כד: ד"ה כי אמגוזא, נמוק"י ד"ה כי אמגוזא.

דין תחתית תיתורא תחתונה עיין רמב"ם תפילין פ"ג הל"א דבעי מרובעות, ובפ"ד ה"ג דב דהעושה תפילתו עגולה כאגוז אין מצוה וק' תרתי למה לי, ובנזר הקודש תי' שכאמגוזא מדובר שכל התפילין מרובעות ויש רק בליטה בתחתית ואין בה מצוה משום אוויר חוצץ, ועי' לשון או"ז תקס"ה דכתב דאם עשה התפילין עגולה אין בה מצוה, עשאן מרובעות אלא שבולטים מלמטה כי אמגוזא יש סכנה, ומשמע דמצוה איכא.

בית של יד עי' במרדכי ד"ה תנא תפילין מרובעות שהביא שיטת הר"ף דבשל יד לא בעי מרובעות, אמנם בספר התרומה ס' ר"ט פי' הר"ף לענין הגובה, ועיין דרכי משה אות ט"ו דמדברי הרמב"ם תפילין פ"ג ה"ב משמע דלמצוה מן המובחר שיהיה מרובע גם בגובה.

ריבוע התפירות עי' בה"ל סי' ל"ג ד"ה לחוש דצייד דעיקר ריבוע התפירות הוא בזוויות, וצ"ע דבח"א כלל י"ד ס"ב כתב לדקדק שהתפירות יהיו שוות והובא במ"ב ס"ק קע"ז ומשמע דאף באמצע בעי שיהיו ישרים.

עי' בשבט הלוי ח"ה סי' י"ד בשם תשובת זכרון יהודה סי' ד' שלא יעשה נקבים גדולים בזוויות שאם הנקב גדול אין החוטים נוגעים וחסר בזווית המרבע.

עשאים מרובעות ואח"כ נתקלקל בשו"ע כאן כתב דצריך לרבען, ועי' בה"ל סי' ל"ג ד"ה לחוש שכתב דמשמע ברמב"ם דכשר, ועיין בשע"ת כ"ו [נ"ח] שאם נפרדו הבתים וכשיהדקם ימצא הריבוע מכוון כשרים, ועי"ע בערוך השולחן או' ע"ח.

פגימה במשך גובה הבית עיין בה"ל ד"ה נתקלקל רבוען שהביא ראייה מריבוע המזבח שאפי' נפגם במיעוט פסול, ועיין חסד לאברהם תנינא ח' [עמ' 115 בחוב'] שהביא ראייה מהמזבח להיפך שכתבו תוס' זבחים נ"ד. ד"ה רב שהמזבח לא היה מרובע מלמטה, וכתב דא"צ להשגיח בצורת הריבוע אלא במה דשייך להכשר התפילין אבל כשמוסיף דבר שאינו מהכשר התפילין אמרינן היתר כנטול דמי, ובשו"ת מנחת יצחק ח"ו ס"א תמה היאך אפשר לומר דאף בתפילין יש דין סביב ובעינן שכל דפנותיו מסביב יהיה בקו ישר הלא אם כן אין התיתורא מרובעת שהרי המעברתא בולטת מאמצע הדופן.

ריבוע התיתורא עי' ב"י סי' ל"ב סעי' מ"ט בשם הר"י אכסנדר'י, ובשעה"צ או' קפ"א נסתפק אי כונתו לעיכובא בדיעבד, ולכאורה ספיקו לענין תיתורא עליונה, ובדברי יציב סי' כ"א כתב דצריך לרבע גם התיתורא העליונה על פי ש"י העיטור [עמ' 59 בחוב'] שעיקר התיתורא זה התיתורא העליונה, ועי' חו"ב סימן ו' או' ו' שכתב נראה דריבוע כפל העליון אינו אלא לכתחילה בסדר שנהגו הסופרים לנוי המצוה, ושוב פקפק ע"פ המרדכי בביאור מימרא דר"פ אף בתופרן דר"ל אפי' התפירות שמשמע דה"ק דכל חלקי התפילין מצוותם שיהי' מרובע.

גג התפילין והתיתורא יש לברר להביה"ל דמשוינן תפילין למזבח אי בליטה או פגימה באמצעו גג התפילין פסול, ועי' לשון המרדכי והסמ"ג "וכן בגוף רוחב הבית בראשו", ובדברי יציב ח"א סימן כ"א אות ג' הוכיח מתוס' חולין פ"ג ע"ב בד"ה קא מוסיף ור"ת וכו' שצריך ריבוע גם בגג המזבח.

עוד כתב בדברי יציב דה"ה בגג התיתורא פוסל פגימה ולפי"ז כתב לפקפק בחריצים שעושים במקום התפירות בגג התיתורא, ועי' שבט הלוי ח"ז סי' ט', ובמנחת שלמה ח"ב סי' ד' אות ט'.

ובענין העורות שמכניסים בין שני חלקי התיתורא כתב בדברי יציב לדקדק מהלבוש ל"ב סעי' מ"ד הובא בדברי חמודות כ"א שצריך מרובע.

עי' עמק ברכה תפילין אות ד' דכתב בשם החזו"א דה"ה דצריך לדקדק דזוויות ריבוע התיתורא יהא מכוון כנגד זוויות ריבוע הבית, ויש לעיין כשהבית אינו באמצע התיתורא אלא קרוב יותר לצד אחד.

נתקלקלו חידודי הזוויות עי' ערוך השולחן סי' ל"ב סעיף ע"ז.

אם צריך לדייק בריבוע עיין מעדני יום טוב פ"ט אות מ' מה שהביא להוכיח מפ"י המשניות להרמב"ם עירובין פ"ד לענין ריבוע התחום, ערוך השולחן סעי' ע"ה, עי' אגרות משה יו"ד ג' אות ה' שמה שהגרי"ז הלוי זצ"ל היה סבור שיש מעלה כשימדדו ריבוע דתפילין במיקרוסקופ אולי דחשש שעושי הבתים לא טרחו כפי יכלתם למדוד היטב.